

ne bo mogel uresničiti; njegova knjiga, ki je še zadnji prispevek k njegovi bogati sociološki zapuščini pa spet načenja aktualno, času primerno temo in jo kot tako z zanimanjem pričakujemo. S svojimi deli tako še nadalje ostaja z nami.

RUDI SUPEK

Sveta pravica do obrambe svojega prepričanja*

Rudija Supka, doyena hrvaške in jugoslovanske sociološke misli, ustanovitelja Katedre za sociologijo v Zagrebu, avtorja številnih knjig, ob katerih so se oblikovale generacije študentov, že dolgo ni v javnosti, čeprav je pred kratkim izšla druga izdaja njegove študije Družbeni predsodki in nacionalizem. Knjigo bodo verjetno prebrali le maloštevilni. Morda bo doživela ostro »strokovno« kritiko, ker »ni primerna za ta trenutek«. A profesorja Supka to ne vznemirja več. Nič bolje se mu ni godilo niti v prejšnjem režimu. Na Tuškancu, v samotnem miru končuje svoje življenjsko delo o fundamentalni antropologiji. Zraven bere nedavno objavljeni dnevnik Luisa Althusserja in rad razpravlja o tem, zakaj je znameniti francoski filozof v trenutku duševne zmedenosti ubil svojo ženo, »ki jo je imel zelo rad«. Profesor Supek je na Sorboni doktoriral iz psihologije.

Bil je udeleženec francoskega uporniškega gibanja, taboriščnik in član osvobodilnega komiteja v Buchenwaldu, nosilec francoske legije časti in najvišjega odlikovanja za zasluge v znanosti in umetnosti. Ko sem odhajala na razgovor, sem se nečesa spomnila: pred desetimi leti je profesor Supek na zagrebški predstavitvi knjige Igorja Torkarja o dachavskih procesih – enega od ključnih del za rušenje tabujev in za odpiranje demokratičnih procesov v nekdanji Jugoslaviji – pripovedoval, zakaj po vrnitvi iz Francije 1950. leta ni vstopil v partijo: ni hotel postati član stranke, ki ima oblast v enopartijskem sistemu. Tak je ostal do konca.

Vprašanje: Profesor, ali bi zdaj ko »imamo demokracijo«, kot državljan stopili v kakšno stranko in tako zadovoljili svoje interese kot »homo politicus«?

R. Supek: Pri nas se vse politične stranke izrekajo za demokracijo, ker nas obkroža evropska demokracija in ker je to »imperativ« moderne sveta. Toda pod demokracijo se očitno razume vse mogoče, tudi takšne stvari, ki so z njo

* Povzeto po Slobodni Dalmaciji, 5. avgusta 1992.

v ostrem nasprotju. Da se ta pojem lahko tudi zlorabi, je bilo že velikokrat dokazano. Italijanski liberal in teoretik demokracije Giovanni Sartori opozarja na sprevrženost, v kateri se narod razlaga kot entiteta, višja celota, v kateri so posamezniki samo deli in se morajo nujno podrežati »volji naroda«. S tem je posamezniku-državljanu odvzeta suverenost in samostojnost, kakršno je razglašala že francoska revolucija in jo je potrdila Deklaracija o pravicah človeka in državljana leta 1789. Pa že pred francosko revolucijo je angleški filozof Hobbes rekel, da se sodobni človek ne sme podrežati niti nebeški niti posvetni hierarhiji.

Vprašanje: Teoretiki nacionalne demokracije bi vam verjetno odgovorili, da je bilo najprej treba »emancipirati nacijo«, ustvariti nacionalno državo, potem pa bomo že (spet tisto potem . . .) uvedli tudi pravice državljanov. Razen tega je bila vojna . . .

R. Supek: Da tudi potem ko smo dosegli neodvisnost in nacionalno suverenost, še niso ustvarjene demokratične razmere, je samo do neke mere kriva vojna. Ker so ves proces osamosvajanja vodili »v imenu naroda« in ob pomoči nacionalistične ideologije, je to, kar se dogaja, najboljši dokaz, da hipostaziranje naroda kot organske celote nujno vodi v geslo »en narod, ena stranka, en vodja«, politično pa se izraža v avtoritarni državi in v nedemokratičnem parlamentu, v katerem lahko večina s silo in preglasovanjem podjarmi manjšine – politične, nacionalne, verske, spolne, kakršne koli – in državljana posameznika. Prava demokracija temelji na predstavniškem načelu »omejene večine«, to je na oblasti takšne večine, ki strogo spoštuje – in je z institucionalnimi mehanizmi prisiljena, da jih spoštuje – pravica manjšin in posameznikov. V demokraciji mora imeti človek možnost, da brani svoje prepričanje, ne glede na okoliščine in ne glede na to, kdo mu je nasprotnik. Do konca! Samo na ta način ostane avtentična osebnost. Dokler to ni mogoče, tudi našega položaja ne moremo imeti za demokratičnega.

Vprašanje: Kaj je največja konstitutivna pomanjkljivost naše »mlade demokracije«? Po določeni liberalizaciji nekdanjega sistema smo vsi nekako verjeli, da bo dovolj, če tudi formalno vzpostavimo večstrankarski parlamentarizem, pa bomo zares začeli živeti demokratično.

R. Supek: Demokracija ne živi samo od pravice do združevanja v politične stranke, temveč je nujno potrebno tudi svobodno oblikovanje javnega mnenja. In to svobodno šolanega javnega mnenja, brez vpliva ideologij in religije. Zato je evropska demokracija s francosko revolucijo, brž ko je razglasila človekove pravice, uvedla tudi obvezno šolanje za vse državljane. V tej bistveni točki še nimamo svobodnega javnega mnenja, čeprav se je že razširilo. Prav gotovo pa nimamo izobrazbe za demokracijo, ki zahteva tudi drugačno demokratično izkušnjo.

Vprašanje: Ali bomo morali na kratkih tečajih zgoščene zgodovine nadomestiti vseh dvesto let izkušenj evropskega kapitalizma in demokracije?

R. Supek: Ne bi smeli. Prav zato ker te izkušnje že obstajajo in nekatere so bile že vgrajene v prejšnji sistem, kakor koli je že bil nedemokratičen in avtoritaren. Ljudje se pri nas zdaj organizirajo ob programih, ki spadajo v 19. stoletje. Niti sledu ni o tistih za 21. stoletje, ki se zdaj že začrtujejo. Toliko se govori o svobodnem podjetništvu, a kapitalizma kot svobodnega podjetništva v Spencerjevem ali

Millovemu pomenu sploh ni več! Liberalni kapitalizem je povsod omejen s socialnimi pravicami proizvajalcev. V Nemčiji, Franciji, na Švedskem, v vseh zahodnih državah je participacija delavcev, nemški »Mittbestimmung«, francoski Cogestion, angleški Selfmanagement oziroma soodločanje, ustavno urejena pravica proizvajalcev. To ni več vprašanje kolektivnih pogodb, o katerih se pri nas toliko govori, mi se še učimo sindikalnega organiziranja za vprašanja kolektivnih pogodb, kar je bila glavna tema ustanavljanja sindikatov v Angliji pred 150 leti. Pravice človeka kot proizvajalca so bile v minuli predvolilni kampanji komaj kdaj postavljene na dnevni red.

Vprašanje: Pomanjkanje demokratične tradicije je že dolgo znano dejstvo, pa vendar preseneča tolikšno pomanjkanje demokratične kulture: oportunistem in konformizem ne le povprečnih ljudi, temveč tudi intelektualcev in vidnih osebnosti, prostovoljni množični prenos iz Kardeljevega »monopartijskega pluralizma« v hrvaški »večstrankarski monizem«.

R. Supek: S padcem totalitarnih psevdosocialističnih sistemov je nastal dvojni, idejni in izobraževalni vakuum. Prvi zaradi razblinjanja njihove ideologije, drugi pa zaradi splošne dezideologizacije, ki velja za vse sodobne razvite družbe. Povsod na Zahodu opuščajo stare tradicionalne ideologije in to je zajelo tudi nas; sočasno pa so stopnjevane klasične ideologije nacionalizma in mita o »državnih mejah«. Če so te meje napadene, ima seveda vsak pravico, da jih brani. Vendar se bojim, da se je ta mit »svobodne in neodvisne države« udejanil že pred vojno. Okrog tega mita je potekala tudi prejšnja predvolilna kampanja. In vendar nobena »državna meja« ne bo ustavila onesnaženja, ki prihaja z Zahoda in uničuje naše največje bogastvo, naše gozdove, Gorski Kotar in Sljeme. Kot tudi ne bo ustavila kemikalij, ki zastrupljajo naše morje. Govori se o razvoju »elitnega turizma« v času, ko Evropejci s ceneniimi čarterskimi poleti množično odhajajo na še čista pacifiška kopališča. Mit o državnih mejah dokončno tone v drugi plan svetovne geopolitike. Nastali ideološki vakuum so pri nas zapolnili ideologi 19. stoletja – država, nacija, meje – in »osvojili« množice ter ponovno podredili posameznike kolektivnemu konformizmu, razglašeni »volji naroda«.

Vprašanje: Mitologija države in nacije pa vendar ne bi nikoli tako močno zaživel, ko ne bi bilo realne podlage, v najmanjši meri vsaj »nevarnosti z Vzhoda« v podobi Miloševićevega režima?

R. Supek: Verjetno, a govorim o poudarkih, potenciranih in uporabljenih za politične ambicije. Sociolog Daniel Bell je po naročilu ameriške vlade izdelal študijo o razvoju ZDA do 2013. leta in ugotovil, da je sodobna država postala hkrati »premajhna in prevelika«. Premajhna zato, ker se vsi razvojni procesi, od proizvodnje in trgovine, do komunikacije in kulture, razvijajo čez njene meje in zato postaja regulativna vloga države v nacionalnih okvirih vse manjša. Po drugi strani pa je država postala prevelika, ker se konkretni problemi ljudi – kmetov in meščanov, prebivalcev večjih ali manjših naselij – rešujejo lokalno ali v regijah, kjer se vsi svetovni procesi zgoščajo v eni ali več točkah. Sodobna država je prisiljena na regionalno, kontinentalno in planetarno urejanje.

Vprašanje: Pri nas je skoraj edina vidna oblika politizacije strankarstvo. To je do neke mere razumljivo zaradi strankarske »neizživetosti« tako ljudstva kot

potencialnih političnih voditeljev. Strankarska politizacija je nujno zelo ideologizirana. Vi pa opozarjate na svetovni trend dezideologizacije.

R. Supek: Trend dezideologizacije se v svetu širi čez vse meje, postaja del mentalitete sodobnega človeka. Tega zanima njegovo vsakdanje življenje, materialna in kulturna identiteta tega življenja. Zato se pojavljajo nove oblike političnega organiziranja ob praktičnih interesih: ob ekologiji, šolanju, pravicah manjših vseh vrst, ob negovanju človeških odnosov in lastnih kulturnih in duhovnih potreb, ob regionalnih in komunalnih interesih in potrebah. V klasičnih strankarskih oblikah politizacije pa se pojavlja vedno več abstinence. Značilno je, da celo v Franciji vse tradicionalne stranke, leve in desne, izgubljajo glasove. Nekoliko raste skrajna desnica, vendar pa so se prvič s 14% pojavili zeleni, ki tam prej, v primerjavi z Nemčijo, niso imeli nikakršnega vpliva. Ker so Francozi realistični in nimajo tako kot Nemci sentimentalnega odnosa do narave, pa tudi ekološka situacija je v Franciji boljša kot v Nemčiji, kjer bi se Lorellai, če bi danes skočila v Ren, zadušila v katranu in strupih. V Franciji je narava veliko bolj ohranjena. Ekološko gibanje kot nova oblika političnega združevanja pa se tudi tu vendarle krepi.

Vprašanje: Lahko bi rekli, da je bil tudi nacionalizem v nekem trenutku »regionalna potreba«, zlasti v procesu rušenja sovjetskega komunističnega bloka.

R. Supek: Nacionalizem je postal prevladujoč zato, ker niti meščanska niti psevdoproletarska družba nista uspeli preseči tradicionalne organizacije in strukture teh družb, vezanih na cerkev in družino. V tem pa je jedro latentnega nacionalizma. Iz iste strukture vleče svoje idejne in socialne korenine tudi cerkev. Zato gre cerkev, čeprav je to univerzalna organizacija, ki razglaša ljubezen med vsemi ljudmi, pogosto z roko v roko z ekstremnim nacionalizmom, in ne priznava univerzalnosti državljana. V nacionalizmu je državljan kot neodvisna in avtonomna osebnost psihološko, če ne tudi socialno, toliko utesnjen, da se zelo težko osvobaja. Toda ta nacionalistična gibanja ne trajajo dolgo. Nacionalizem in tradicionalizem Lecha Walense, ki je bil zelo tipičen za Poljsko, je že prišel v krizo. Spoznali so, da se s tem ne more naprej.

Vprašanje: Kako bi pojasnili, da so se srbskemu nacionalsocializmu pridružili tudi nekateri izpričani antitradicionalisti in demokratični socialisti. Mislim seveda na vaše nekdanje somišljenike in prijatelje, predvsem Mihajla Markovića...

R. Supek: Od vse te skupine mislim, da sta vendar samo dva nacionalista. Ne bom omenjal imen. Eden ali dva sta ostala ambivalentna, drugi pa sploh niso spremenili svojega prejšnjega stališča. Težko je presojeti, kaj se s posamezniki dogaja v takšnih situacijah. Tipično pa je, da je padec sovjetskega sistema od vseh na svetu najmanj začudil in vznemiril marksiste, tiste, ki so dejansko razumeli Marxove spise. Vedeli so namreč, da je bil to etatistični, torej antisocialistični režim. Človek, ki dosledno misli demokratično, vidi nevarnost v etatizmu oziroma totalitarizmu, v popolni oblasti države nad družbo in državljanom, pa naj bo v imenu boljševizma ali skrajnega nacionalizma. Mussolini je še pred Stalinom pisal: »Liberalizem je zanimal državo v interesu posameznika; fašizem ponovno potrjuje državo kot edino realnost posameznika«.

Vprašanje: Prvi ste v naše teoretično okolje že 1973. leta s knjigo *Ta edina zemlja* uvedli ekologijo. Tedaj je bilo to zlasti v rigidnih levičarskih krogih ocenjeno kot davek modnim trendom. V čem je epohalna vrednost ekološke misli?

R. Supek: Walter Lippmann, ameriški novinar, ki niti ni bil hegeljanec, bil pa je odličen poznavalec zgodovine, je zatrdil, da se zgodovinska nasprotja ne razrešujejo, temveč se presegajo. Glavni spopad v naši civilizaciji od 8. do 15. stoletja je bil spopad med islamom in krščanstvom, križarske vojne in podobno. Ali je razrešen? Ni. Toda prišlo je do odkritja novega sveta in zgodovina se je začela premikati v popolnoma drugo smer. Ali je razrešen antagonizem med ortodoksnim katoličanstvom z Loyolo in jezuiti ter med Luthrovo reformacijo? Tudi to so bile zelo krvave in okrutne vojne. Poglejte samo slike Hieronima Bosha – mučenje, poboji, okrutni, kot to zdaj. Konflikt ni razrešen, temveč je prišlo nekaj novega – kot pravi Max Weber – kapitalizem. Eni in drugi so vstopili v novo ideologijo. Lippmann pravi, da se verjetno tudi spopad med kapitalizmom in socializmom ne bo razrešil, temveč bo prišlo nekaj tretjega. Ni rekel, kaj bo to, ker tega verjetno še ni mogel domnevati.

Vprašanje: Za vas je to ekološki pogled na svet v najširšem smislu?

R. Supek: Da, zame je to ekologija. Vedno navajam primer ameriškega senata, kjer so »zeleni« 1990. leta premagali ameriško avtomobilsko industrijo. Sprejet je bil »zakon o čistem zraku« (Act for pure air), ki bo Ameriko stal trideset milijard dolarjev letno. In to v Ameriki, kjer sploh ni gibanja zelenih, kjer obstajajo samo republikanci in demokrati, senat pa je znan po svoji konservativnosti. Ta dogodek napoveduje novo razdobje, ki ga je potrdila tudi svetovna konferenca v Riu de Janeiru, kjer so najbolj razvite države ponudile sto dvajset tisoč milijard dolarjev letno za reševanje ekoloških problemov. A to je šele začetek. Ekologije pri nas v političnem smislu prav tako ni. Samo en človek v dosedanjem Saboru zaznava te probleme, dr. Nikola Visković. Upam pa, da se mu bodo pridružili ljudje s podobnimi pogledi, ki ne nasedajo agitacijam iz prejšnjega stoletja.

Vprašanje: Ali se včasih počutite podobno tistemu, kar Frederic Jameson imenuje z vanishing mediator, mediator, ki izginja in kot nekdo, ki je s svojimi idejami sprožil procese, nato pa je realnost šla v drugo smer?

R. Supek: Nisem s tem obremenjen, niti frustriran. Moj življenjski credo je, da se človek ne sme bati osamljenosti. Rad imam epitaf na Kierkegaardovem grobu: »Bil je individuum«. Če v življenju najdete dva, tri ljudi, s katerimi se lahko pogovarjate in ki jih imate radi, ste dosegli svoj življenjski cilj.

Spraševala je Vesna Kesić.